

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021 | 2. SZÁM
LXIII. ÉVFOLYAM

F. Romhányi Beatrix
Az tatárjárás előtti Alföld Árpád-kori népességéről és birtokviszonyairól

Szabó-Turákné dr. Póka Ágnes
A Magyar Kamara hivatalnokainak mobilitása 1527–1567 között

Dáné Veronka
Kemény János *continuus* szolgái

Szalai Ágnes
A helytartók, Bornemissza Anna és a „tanácsi rend”

Deák Ágnes
Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864

I. Tóth Zoltán
Székelyek és románok Kézai mester *Gesta Hungarorum*ában

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2021-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIII. évfolyam, 2021. 2. szám

TANULMÁNYOK

- Romhányi Beatrix Az Alföld Árpád-kori népesedési és birtokviszonyai a tatárjárás előtt 161
- Szabó-Turákné dr. Póka Ágnes A Magyar Kamara tisztviselőinek hivatali mobilitása 1527–1567 között 193
- Dáné Veronka Egy erdélyi főúri udvar a 17. század közepén. Kemény János *continuus* szolgálói 207
- Szalai Ágnes A helytartók, Bornemissza Anna és a „tanácsi rend” kormányzati szerepe I. Apafi Mihály 1663. évi távolléte idején 227
- Deák Ágnes Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864 241

ADATTÁR

- Szabó-Turákné dr. Póka Ágnes A Magyar Kamara tisztviselőinek hivatali mobilitása 1527–1567 között 259

HAGYATÉK

- I.Tóth Zoltán Székelyek és románok Kézai mester Gesta Hungarorumában. I. rész 289

MEGEMLÉKEZÉS

- J. Újváry Zsuzsanna: Zimányi Vera (1930–2021) 315

EGY ERDÉLYI FŐÚRI UDVAR A 17. SZÁZAD KÖZEPÉN

Kemény János *continuu*s szolgálói

DÁNÉ VERONKA

A TRANSYLVANIAN ARISTOCRATIC COURT IN THE MIDDLE OF THE SEVENTEENTH CENTURY

The *continuu*s servants of János Kemény

Due to the small amount of useable sources, research of the history of the court in the early modern era in the context of the Principality of Transylvania as an independent state and of the annexed territories (the so-called Partium) is almost exclusively confined to the princely court. Based on the list of persons who served in the court of would-be Prince of Transylvania, János Kemény, in 1654, the paper describes the composition, structure and hierarchy of his court, in comparison with similar establishments in the Kingdom of Hungary.

Keywords: aristocratic court, early modern era, Transylvania, János Kemény

Az utóbbi évtizedek udvartörténeti kutatásainak köszönhetően egyrészt bővült a feltárt udvarok köre, másrészt mélyebb, részletesebb ismeretekkel rendelkezünk ezek szervezete, működésére, társadalmára vonatkozóan, a kora újkoriak esetében is.¹ Amennyiben

Dáné Veronka, PhD, főlevéltáros, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára.

- ¹ A teljesség igénye nélkül: Toma Katalin: Gróf Nádasdy III. Ferenc országbíró udvara a 17. század közepén. In: *Művészet és mesterség. Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. I–II. Szerk. Horn Ildikó – Várkonyi Gábor. Bp., 2016. I. 361–372.; Koltai András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, 2012.; Pálffy Géza: Mi maradt az önálló magyar királyi udvarból Mohács után? In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Bp., 2005. 45–59.; Lengyel Tünde: Thurzó György nádor bicsei udvara. In: *uo. 127–143.*; Fazekas István: Oláh Miklós esztergomi érsek udvara (1553–1568). In: *uo. 343–360.*; Dominkovits Péter: Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században. In: *uo. 511–529.*; Erdősi Péter: Az erdélyi udvari társadalom modellje. Kísérlet Norbert Elias fogalmainak alkalmazására. In: *„...éltünk mi sokáig 'két hazában'...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos Gábor. Debrecen, 2012. 67–75.; *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*. Bev., jegyz., mutatóval közléteszi Fehér János. Kolozsvár, 2007.; Horn Ildikó: Politikusportrék János Zsigmond udvarából. In: *uo. Tündérország útvesztői*. Bp., 2005. 9–87.; Jeney-Tóth Annamária: *„... Urunk udvarnépe...” Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen 2012.; *Uő: Ifjabb Rákóczy György váradi udvartartásának kezdetei (1638–1640–1642)*. In: *„Várad, Erdély kapuja...” Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában*. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad, 2015. (Tanulmányok Biharország történetéről 2) 79–102.; Oborni Teréz: Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei. *Történelmi Szemle* 51 (2009) 21–44.; *Uő: „Az udvarok a korról változnak...” Kérdések, gondolatok az erdélyi fejedelmi udvar, állam és kormányzat összefüggéseiről*. In: *uo. Udvar, állam és kormányzat a kora új-kori Erdélyben*. Bp. 2011. 5–11.; Szabó András Péter: A beszercei levéltár jegyzékai az erdélyi fejedelmi ud-

azonban számba vesszük az eredmények területi megoszlását, az örömbé némi üröm is vegyül: szembeötlő, hogy az erdélyi részek – és a csatlakoz(tat)ott Partium – egy-két kivételtől eltekintve, tulajdonképpen csak a fejedelmi udvarral képviseltetik magukat. Nyomban le kell szögezni, az aránytalanság nem a kutatók hanyagságának vagy mostoha bánásmódjának eredménye, sokkal inkább annak, hogy az erdélyi források, forrásadottságok maguk mostohák, e tekintetben is. A szegényes források ellenére, a szórt adatoknak vagy a fennmaradt önéletírásoknak köszönhetően természetesen korábban is nyilvánvaló volt, hogy az erdélyi állam főrendjei is – lehetőségeikhez mérten – követték a korban általuk ismert mintákat, és igyekeztek megfelelni státuszuknak, önmaguk és környezetük reprezentációs elvárásainak udvartartás tekintetében is. Az utóbbi két évtizedben megjelent, alapvető fejedelemség kori forráskiadványok² is tanúsítják az udvartartás, familiárisok létezését az erdélyi főurak/főtisztviselők esetében is, egyben pontosabb adatokat is szolgáltatva. Ugyanakkor ezek természetesen csupán meglehetősen korlátozott mértékben pótolhatják az elsődleges forrásoknak a családi levéltárakban mutatkozó hiányát.

Közismert, hogy az erdélyi írásbeliség elmaradt a királysági mögött, s ez a kora újkor vonatkozásában is érvényes. Részben ez magyarázza azt, hogy az erdélyi családi levéltárak kutatói gyakran kénytelenek szembesülni a gazdasági jellegű iratok (urbáriumok, inventáriumok, conventiók,³ számadások⁴ stb.) csaknem teljes hiányával a 17. század közepét megelőző időszakból, s általában ezt követően, a fejedelemség korának végéig sem dúskálhatnak bennük. Másrészt az aktualitását, és így értékét veszített iratanyag esett a leggyakrabban áldozatául már a birtokosa vagy utódai „selejtezésének”, hacsak létrehozója, vagy az őt övező tisztelet (vagy a fátum) nem gondoskodott megőrzéséről, fennmaradásáról.

Ugyanakkor az is bizonyos, hogy a Királysághoz viszonyítva általában szerényebb anyagi lehetőségeknek „köszönhetően” – amelynek hátterében részben a fejedelmek bir-

varról (1636–1659). In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*. 2015. Főszerk. Ujváry Gábor. Bp., 2016. 67–122.; Szabó András Péter: Beszterce város és az erdélyi fejedelmi udvar látogatásai. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. VIII. Főszerk. Kenyeres István. Bp., 2013. 129–165.

- 2 Zömmel a Jakó Zsigmond által elindított, Kiss András és Tonk Sándor közreműködésével „felügyelt”, az Erdélyi Történelmi Adatok sorozatban megjelent kötetek: *Az erdélyi fejedelmek Királyi könyvei*. I. (1569–1581.) János Zsigmond, Báthory Kristóf Királyi könyvei. Mut., jegyz., regesztákban közzéteszi Fejér Tamás – Rácz Etelka – Szász Anikó. Kolozsvár, 2003. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/1–2); *Az erdélyi fejedelmek Királyi könyvei*. I. (1569–1602.) Báthory Zsigmond Királyi könyvei 1582–1602. Mut., jegyz., regesztákban közzéteszi Fejér Tamás – Rácz Etelka – Szász Anikó. Kolozsvár, 2005. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/3); *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599*. Mut., jegyz., regesztákban közzéteszi Bogdándi Zsolt – Gálfi Emőke. Kolozsvár, 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1); *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1600–1613*. Mut., jegyz., regesztákban közzéteszi Gálfi Emőke. Kolozsvár, 2016. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/2); *A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei*. I. (1326–1590.) Mut., jegyz., regesztákban közzéteszi Bogdándi Zsolt. Kolozsvár, 2018. (Erdélyi Történelmi Adatok X/1); *Torda vármegye jegyzőkönyvei*. I. (1607–1658.) Bev. tan., jegyz. közzéteszi Dáné Veronka. Kolozsvár, 2009. (Erdélyi Történelmi Adatok IX/1) (= Tvmjvk I.); *Torda vármegye jegyzőkönyvei*. II. (1659–1707.) Bev. tan., jegyz. közzéteszi Dáné Veronka. Kolozsvár, 2014. (Erdélyi Történelmi Adatok IX/2.)
- 3 Ritka kivételnek számít Haller Gábor feljegyzései szolgái conventiójáról, járandóságuk kifizetéséről. In: *Haller Gábor naplója*. Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1862. (Erdélyi Történelmi Adatok 4) 98–100.
- 4 Bethlen Ferenc feljegyzései jövedelmeiről: Bethlen család keresdi levéltára, Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, a Román Nemzeti Levéltár (= RNLt) Kolozs Megyei Levéltára (Kolozsvár) kezelésében [Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Fond familial Bethlen din Criș] Fasc. 13. Nr. 68.

tokpolitikája, s az ennek részeként folytatott inscriptiós birtokadományozási gyakorlat rovására írható birtokállomány-ingadozás is állt – jóval szűkebb volt azon familiák, személyek köre, amelyek/akik a királyságbeliekhez hasonló szerkezetű és állandó (vagy több nemzedékre terjedő) udvartartást tudtak kialakítani és fenntartani. A források tekintetében ez pedig nyilván azt jelenti, hogy minden valószínűség szerint eleve kisebb számban születtek udvartartásra vonatkozó, e tekintetben hasznosítható iratok.

A fentebb elmondottak együttthatása okozta, okozza azt, hogy Klió kegyeltjének érzi magát az, aki ilyen forrásra talál, különösen, ha nem is ebben a témában kutatva, véletlenül bukkant a „kincsre”. A megyei birtokos és Rákóczi-kori hivatalviselő nemesség után nyomozva a Rákóczi család levéltárában került elő az a 20. század eleji kötésű összeírás, amely 1909-ben került a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárába, s amely a *Bethlen Gábor birtokainak összeírása* címet viseli.⁵ Meglehetősen érthetetlen, mi alapján történt a címadás, s mi vezethette tévútra az egykori azonosítót. A néhány fólióra terjedő conscriptiónak ugyanis semmi köze a fejedelemhez, hanem *Miscellaneum regestrum* címmel Kemény János parancsára *continuus* szolgálóinak, a jószágain szolgálatában állóknak, birtokainak, (tisztsegeiből is származó) jövedelmeinek, marháinak stb. 1656 januárjában készített összeírását, az utasítására összeállított számadásokat, Kemény conventióit, egyes birtokai megszerzésére fordított kiadásait tartalmazza, illetve egyéb, gazdálkodásra vonatkozó feljegyzéseket. Az összeírás egyes adatait a Torda vármegyei birtokos társadalom bemutatása során már felhasználtam, a familiárisai/szolgái legalább olyan értékes és érdekes névsorának részletes ismertetésére, elemzésére azonban akkor nem kerülhetett sor (ahogyan a birtokain szolgálókéra sem). Egyrészt azért, mert szétfeszítette volna az akkori téma kereteit, és éppen a fentebb elmondottak miatt külön kutatást, tanulmányt érdemelt. Másrészt azért, mert a személyek azonosítása igencsak időigényesnek bizonyult, s ugyanakkor a közlés előtt mindenképpen meg kellett kísérelnem a pillanatképet lehetőség szerint további adatokkal kiegészíteni.

A továbbra is részleges csoportkép bemutatása előtt azonban érdemes egy rövid kitérőt tenni az összeírás keletkezési körülményeire és mindarra, amit mellékesen, a conscriptióhoz fűzött megjegyzések alapján Kemény János udvarának írásbeliségéről, „iratkezeléséről” és így a valahai levéltáráról megtudhatunk.

Kemény János – önéletírása,⁶ de a família nagyrészt 1848-ban, a csombordi udvarház megtámadásakor elpusztult, széthurcolt levéltárának⁷ tanúsága szerint is – ügyeinek írás-

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Magyar Kamara Archivuma E 190 Archivum familiae Rákóczi. 40. doboz. 4. tétel. f. 36^r–49^v. (= Regestrum.)

⁶ Kemény János önéletírása. In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szöveggond., jegyz. V. Windisch Éva. Bp., 1980. (= KJÖn.)

⁷ Kemény család csombordi levéltára (Fond familial Kemény din Ciumbud). RNLt Kolozs Megyei Levéltára (= Kemény lt.) A levéltár pusztulásáról lásd Magyarai Károly: A Kemény-család enyedi levéltára. *Erdélyi Múzeum* 14 (1897) 363. A família másik, Kemény Sámuel gerendi kastélyában őrzött levéltára 1848. november 14-én jutott hasonló sorsra. Feltehetően az ezekből elhurcolt iratok egy része került később Iulian Martian magyar királyi honvéd százados gyűjteményébe, majd onnan a naszódai Határőr Múzeum többi anyagával 1937-ben a román Állami Levéltár tulajdonába. Ma ezt az iratanyagot az RNLt Beszterce-Naszód Megyei Levéltára őrzi Besztercén. Lásd Jakó Zsigmond – Szabó T. Attila: Jelentés a naszódai volt Határőr Múzeum levéltári gyűjteményéről. In: Jakó Zsigmond: *Írás, levéltár társadalom. Tanulmányok és források Erdély*

ban való rögzítésére, „leveleinek” megőrzésére különös gondot fordított, ezeket nem csak jogbiztosító értékük szerint vagy amiatt becsülte. Így az I. Rákóczi György által kincstartói kinevezésekor adott assecuratoriában egyértelműen nem csak a gyakorlati hasznot látta, hanem azért tartotta néhány ház jobbágnál értékesebbnek,⁸ mert azt a fejedelem saját kezűleg állította ki. (Az már a sors ajándéka, hogy ez az irat, amelynek tartalmát hiba nélkül „mondta fel” az önéletírásban, mindmáig fennmaradt az említett levéltárban.) A jelek szerint ezt a magatartást nem otthorról hozta, valószínűleg a fejedelmi udvarban, a Bethlen Gábor közvetlen környezetében töltött esztendőik alatt tanulta meg, tanulta el ezt is, és ismerkedett meg a birtokigazgatás korszerűbb, írásos ügyintézésével. Jóságainak kézhezvételét követően egyértelműen nyomon követhető a birtokügyletei pontos rögzítésére, az uradalmak naprakész számon- és nyilvántartására való törekvése. Így 1640 táján a detrehi, mindszei és gerendi,⁹ majd 1650 táján az egerbegyi, gerendi, hadrévi birtokokra¹⁰ vonatkozóan készített a maga számára summás feljegyzéseket. Feltételezhetően időről időre leltározta jóságait, például 1649-ben és 1656-ban a gerendit,¹¹ 1660-ban a vécsit.¹² A szórt adatok alapján azonban gyakorlatnak tekinthető a különböző átfogó vagy részleges számadások, terméskimutatások bekérése tisztartóitól: 1651-ben a vécsi uradalom,¹³ 1653–1655 között pedig minden birtokának generális számadását készítette el,¹⁴ 1650-ben a Felfalun termett borrhól,¹⁵ 1651-ben a cikudi borkocsma jövedelméről¹⁶ tájékoztatták. A tállyai és mádi szőlőivel kapcsolatos számadások, levelezések pedig különálló szép irategyüttest alkotnak.

Az is bizonyosnak tűnik, hogy legalább ekkora figyelmet fordított a majdani fejedelem a szolgáltatásban állók számontartására is. Éppen az összeírás tanúsítja, hogy a korabeli gyakorlatnak megfelelően – ahogyan Batthyány Ádám¹⁷ vagy a Rákócziak esetében¹⁸ – Kemény udvarában, levéltárában is létezett egy szolgálói (vagy általa fizetett személyek) nevét és illetményét tartalmazó, úgynevezett „derék conventionalis”,¹⁹ amely azonban sajnos nem maradt ránk. Ugyancsak ennek az 1655–1656-os összeírásnak egy tétele tanú-

történelméhez. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 267. Kemény Jánosnak a levéltári érdeklődésére, pontos iratkezelésére már Magyarai felfigyelt. Lásd Magyarai: A Kemény-család, 366. Kóváry László a levéltár pusztításáról így írt: „Gróf Kemény Sámuel gerendi kastélya 1848. november 14-én dultott fel. Könyvtára, könyvszekrényei feltörttek. A becses könyvek, kéziratok egy részével, mert hideg volt, a malomban tüzeltek, más részéből, a ritka kiadású foliánsokból, mert sár volt, a nép magának az utcákon végig járdát készített, a többit elszórta [...] Gróf Kemény József ismeretes könyvtára s ismeretlenségénél fogva oly becses kézirat-gyűjteménye bántatlanul maradt. Csak érmeiből vittek el.” (Az 1854-re szóló Erdélyi Képes Naptár 116. 1.)

⁸ KJön, 194.

⁹ Kemény lt. I. 131.

¹⁰ Uo. XIV. 1162.

¹¹ Uo. XV. 1202.

¹² Uo. XIX. 1632.

¹³ Uo. XVII. 1341.

¹⁴ Uo. XVIII. 1491.

¹⁵ Uo. XVI. 1241.

¹⁶ Uo. XVII. 1349.

¹⁷ Koltai: *Batthyány Ádám*, 259.

¹⁸ MNL OL E 190 40. doboz. 3. tétel. [Konvenciók, szegődmények 1600–1698.]

¹⁹ MNL OL Regestrum f. 40.

sítja, hogy a szolgálait aprólékos utasítással látta el, így például pontosan meghatározva azt is, hogy egy véka búzából hány fehér, hány „uraim” és hány *praebenda* cipó kell kiteljen.²⁰

Feltehetően az 1653-ban kezdeményezett általános összeírás és számadás keretében, folytatásaként készült el az 1655 és 1656 januárja közötti *continuus*, azaz állandó és a birtokokon élő uradalmi tisztségviselők, szolgák névsorát is tartalmazó *conscriptio*. Számunkra most nyilván az első csoport érdekes, a második szintén külön kutatást érdemel.

A szolgálák, lovaik száma szerint, csökkenő sorrendben összeállított névsor összesen 112 személyt sorol fel, s csaknem fele-fele arányban oszlanak meg a csak maguk, illetve a legalább másodmagukkal a főúr szolgálatában állók. A két kategóriát az összeíró is élesen megkülönböztette, ahogyan rajtuk kívül a lovászok, kocsisok, fullajtárok, pecérek, udvari béresek és hóhér alkotta csoportot. Az említett kategóriákon kívül azonban további, a főúri udvarokban megszokott csoportokat (pl. inasok, deákok stb.) nem említ. Ebből viszont nyilván nem az a teljesen életszerűtlen következtetés adódik – amit amúgy az ön-életírás részben rögvest meg is cáfolna –, hogy ezek a csoportok (vagy legalábbis egyesek) nem is léteztek a Kemény-udvarban, hanem hogy ezeknek a feladatoknak az ellátóit az összefoglalóan *continuus* szolgaként megnevezettek között kell keresnünk, bár erre vonatkozóan a feljegyző, egy-két mesterségre utaló jelzőn kívül, semmiféle pontosító megjegyzést nem tesz. (Egyes esetekben azonban a „családnévből” következtethetünk az udvari szerepére.) Természetesen az is lehetséges, hogy amint a Nádasdy Ferenc,²¹ vagy később a Teleki udvarában, úgy itt sem volt szigorúan elkülönítve a feladatuk.²² A női oldal teljes hiányának viszont egyszerű a magyarázata: 1655 januárjában meghalt Kállay Zsuzsanna, az összeírás időpontjában tehát Kemény éppen özvegy volt. Arra viszont kiválóan alkalmas az összeírásban tapasztalható hiány, hogy óvatosságra intsen: ne feltétlenül az általános, ismert királyságbeli struktúrát alkalmazzuk vagy kérjük számon ezen az udvaron (de természetesen viszonyítási alapként használva), hanem – szem előtt tartva az eltérő, sajátos körülményeket – próbáljuk meg hierarchiáját, tényleges szerkezetét és működését felfejteni. Ehhez pedig arra van szükség, hogy az összeírás, más levéltári források és az ön-életírás, levelezés meglehetősen szórt adatait megpróbáljuk összefésülni. Az ön-életírás szükségű adatai ugyanakkor nemcsak a névsorban szereplő személyek azonosításában, hanem némelykor konkrét szerepük, feladatuk meghatározásában is segítségünkre vannak.

Nyilván az udvarát Kemény János is a korabeli mintáknak, szokásoknak, környezete és saját reprezentációs elvárásainak, igényeinek megfelelően alakította, természetesen (anyagi) lehetőségei függvényében. Valószínűleg apja udvari személyzetének egy részét is megörökölte, átvette, ez azonban még csúcsidejében is jóval szerényebb lehetett, mint az 1640-es évekre többszörös főtitzséget viselő, birtokállomány tekintetében is elődeit túlszárnyaló fiáé. Követendő, rendelkezésre álló minta tekintetében meglehetősen szerencsésnek mondhatta magát: az otthonról hozott mellett, a Bethlen Gábor melletti szolgálatának köszönhetően jóformán a legapróbb részletekig megismerte a fejedelmi udvart, annak talán legimpozánsabb, legnagyobbvonalúbb időszakában. Diplomáciai küld-

²⁰ MNL OL Regestrum f. 40.

²¹ Toma: Gróf Nádasdy III. Ferenc, 367.

²² Teleki Mihály udvartartási naplója, 43.

tései alatt a királyságbeli világi és egyházi főméltóságokét láthatta, egyes részleteit innen származó első felesége, Kállay Zsuzsanna környezetében, annak hozományaként is meg tapasztalhatta. Arról, hogy tökéletesen tisztában volt azzal, mi a társadalom, környezet elvárása udvartartás tekintetében (melyet maga is osztott), s hogy a megfelelő udvartartást a rang, tisztség természetes velejárójának tekintette, fontosnak, nélkülözhetetlennek tartotta, kitűnően tanúskodik az öreg Rákóczi legbensőbb bizalmasa, Kassai István ítélmesterrel szemben megfogalmazott bírálata. Amely egyben arra is kitűnően rámutat, hogyan, miből illett fenntartani ezt: „Noha sok jószágokat, udvarházat bír vala, de az fősvénységnek sorditese nem bocsátja vala künn földön lakását, hanem az városban városi takarossággal, kevés cseléddel sobrákul él vala, annyéra, hogy néki egy kocsisán, fellajtárján, szakácsán kívül s lovászn több fizetett szolgálja nem vala, hanem az deákok valának lovaslegényi, csatlósi, inasi és minden szolgálái; noha pedig az cancellariusságnak is tisztit, jüvedelmét bírja vala, de mivel az az állapot küljebb terjeszkedést és böcsületes udvar- s asztaltartást kíván vala, azért sine publico titulo viseli vala.”²³ Mivel elítéli ezt a magatartást, ő maga nyilván „böcsületes udvart” tartott, amelyikben, feltehetően, az említett szolgálak is megtalálhatók voltak. Ezek után fogjuk vallatóra részletesebben a jegyzéket.

Amint már említettem, a jegyzék összesen 112 nevet tartalmaz, 43-an egy lóval, tehát csak ők maguk, 45-en (a jegyzék összeállítója tévesen 44-et említ) pedig legalább két lóval, azaz legalább egy szolgálival (összesen 58-cal és 106 lóval) álltak a főúr rendelkezésére. További 23 főt írt össze a lovászok, kocsisok, fullajtárok, pecérek, udvari béresek és hóhér csoportban, Kemény János „szerét”, azaz szolgálait²⁴ tehát 1656-ban összesen 170 személy (és 160 ló) alkotta. Összevetésként: Batthyány Ádámnak ebben az esztendőben ugyan csak 38 *continuus* szolgálja volt, a külön számbevett étekgókokkal, inasokkal, deákokkal, más szolgálattelvőkkel együtt azonban összesen 326 személlyel rendelkezhetett.²⁵ Ha nem is számítjuk azokat a csoportokat, amelyek a Kemény-udvarban ekkor bizonyosan nem (pl. *fracimmerek*), vagy (külön tisztségként) nagy valószínűséggel nem léteztek, vagy az összeírás nem említi őket (mesteremberek), a Batthyány-udvarbeliek létszáma akkor is több mint 240 főre tehető.

Ami az udvarbeli hierarchiát illeti, e tekintetben a feljegyző segítségünkre siet az említett kategorizálással: a legalább harmadmagukkal szolgálók elvileg a királyságbeli udvarokban „főuraim/főember szolgál/öreg uraim”-ként, a csak másodmagukkal lévőket pedig a „viceuraim”-ként említetteknek²⁶ felel(né)nek meg. Az összeíró azonban ez alapján nem tett különbséget közöttük, mindegyiket az „uram” jelzővel tisztelte meg, s a rendelkezésre álló források alapján maga Kemény is egyformán szolgáljaként említette őket, elvéve esetleg megjelölve feladatát. Ha azonban mégis a királyságbeli kategorizálásnak megfelelően számszerűsítünk, Kemény udvartartása még „szegényesebbé” válik, ugyan-

²³ KJön, 254–255.

²⁴ A szer ilyen értelmezését Kemény levele támasztja alá: „... parancsolja kegyelmes uram, szerestől menjek Fejérvárra, alázatosan meg szolgálom nagyságodnak, ne legyen ellene, ha csak magam mehetek, szolgálaimnak is Gerendre kell gyülekezniük...” Kemény János és Bornemisza Pál levelezése az 1644. évi hadjárat idején. I. Közli Szilágyi Sándor. *Történelmi Tár* 3/3 (1880) 19–20.

²⁵ Koltai: *Batthyány Ádám*, 250.

²⁶ Uo. 251.

is az első kategóriába mindössze heten sorolhatók. Nyilván ők álltak az udvari rangsor élén, ami viszont nem feltétlenül jelenti egyben azt is, hogy az úr legbensőbb bizalmasai is kizárólag közülük kerültek volna ki. Ahogyan előkelő helyük azt sem jelenti, hogy könnyedén és minden kétséget kizáróan azonosíthatóak lennének, lévén hogy az összeíró – a kutató számára rendkívül bosszantó, de a *conscriptio* rendeltetését tekintve érthető módon – sem előnevüket, sem más adatot nem közöl róluk. Mivel meglehetősen kevés mindaz, amit sikerült kideríteni róluk, célszerűbbnek tűnik külön-külön bemutatni őket.

Hatlovas „uraim”

A hétfős csoport élén a hat lóval szolgáló Koncz András áll. A meglehetősen elterjedt családnév és az előnév hiánya ellenére is szinte bizonyosra vehető, hogy a kancelláriai deák-ság, Csáky Istvánnál vállalt szervitorsága révén felemelkedő, marosvásárhelyi származású, de Lőrincrévén birtokot szerző és előnevét innen vevő Koncz Pál és Kálnay Borbála (özv. Thoroczky Istvánné) fiáról van szó.²⁷ Fivérét követve feltételezhetően már az 1630-as évek végén a fejedelmi udvarban szolgált, 1638-ban már bizonyosan pénzügyi feladatokat látott el,²⁸ 1641-től pedig *cubiculariusként* említik a források. Feltételezésem szerint ő töltötte be a főkomornyikságot valamikor 1643 és 1647 között.²⁹ Egyelőre nem ismert, pontosan mikor és miért hagyta el az udvart/kormányzatot, s mikor állt Kemény szolgálatába. Elképzelhető, hogy az idősebb Rákóczi fejedelem halálát követően vált meg ő is tisztségétől és szegődött el korábbi (elvben) hivatali fölöttese udvarába. Utóbbi lépése annál inkább furcsállható, mivel fivérével közösen (a Torda vármegyei, ismeretlen nagyságú birtoka mellett) Fehér vármegyében, Lőrincrévén és Vecsérden (itt Keménynek is volt birtoka) összesen két portával,³⁰ anyjuk végrendeletének köszönhetően pedig legalább 6000 forintnyi készpénzzel rendelkezett.³¹ Tekintélyét egyértelműen jelzi, hogy 1654-ben Torda vármegye cirkáló testületébe választották.³² További sorsa egyelőre ismeretlen.

A szintén hatlovas Décsei Bálint azonosítása nehezebb feladatnak bizonyult, és továbbra is maradtak kérdőjelek. A pozíciója, megbecsültsége azonban azt támasztja alá, hogy a Rákóczi-udvarban már az első évektől szolgáló³³ (nagy)dobai előnevű és ott birtokos famíliából származóról van szó, annak ellenére, hogy Nagy Iván, meg nem nevezett

²⁷ A családra vonatkozóan Dáné Veronka: „Mennyi jobbágya és mennyi portiója”. *Torda vármegye birtokos társadalma a 17. század első felében*. Kolozsvár, 2016. (Erdélyi Tudományos Füzetek 286) 73–75.

²⁸ *Haller Gábor feljegyzései*, 45.

²⁹ 1647 novemberében még fizetést rendelt a havaselvi vajda „kalarássának”. *I. Rákóczy György és a Porta*. Szerk. Beke Antal – Barabás Samu. Bp., 1888. 859.

³⁰ MNL OL F 49 18. doboz. 30. tétel. p. 9. 14.

³¹ Dáné: *Mennyi jobbágya*, 74.

³² Tvmjkv I. 577.

³³ Naplókönyv 1632-ből. Közli Abafi Lajos. *Történelmi Tár* 3/6 (1883) 524.

források alapján, 1652-re teszi halálát.³⁴ 1634-ben postamester volt,³⁵ majd 1642-től kolozsmonostori harmincados,³⁶ ahonnan 1649 novembere előtt a váradi provisorságra lépett.³⁷ Pályafutásában szerepet játszhatott, hogy Brandenburgi Katalin udvarmesterének, veglai Horváth Györgynek Zsuzsanna nevű, megözvegyült lányát vette feleségül.³⁸ Az asszony ugyan már 1638 előtt elhunyt,³⁹ saját közép-szolnoki birtokai mellett azonban az egyetlen fiukra anyai jusson szálló (egykori köblösi Teke, alsóbalázsfalvi Cserényi⁴⁰) birtokrészek az ország belső részéhez, Doboka és Kolozs vármegyéhez kötődtek. Szalárdi szerint az 1644–1645-ös hadjárat idején élésmester volt.⁴¹ Közelebbi kapcsolata Keménnyel már 1645-től adatolható, ugyanis a Vasile Lupu moldvai vajda lánya és Janus Radziwill herceg esküvőjére a fejedelem képviselőjében utazó főrend már ekkor kíséretébe választotta.⁴² Talán Kemény fennmaradt leveleinek összegyűjtése, vagy esetlegesen más, nagyon szerencsés forrás(ok) felbukkanása adhatna választ arra a kérdésre, Décsei mikor vált belső bizalmasá. Az azonban bizonyos – ha hihetünk a jól értesült Gyöngyösinek –, hogy egy zálogos birtokügy leple alatt a frissen megözvegyült Lónyai Anna kezének megkérésével, meggyőzésével Kemény őt bízta meg.⁴³ Birtokállományát nehéz megbecsülni. Még postamesterként, 1634-ben kapott két jobbágyot Nagydobán és Szentkirályon,⁴⁴ nyolc év múlva a magvaszakadt Décsei István udvarházát nyerte el szintén Nagydobán, a saját háza szomszédságában.⁴⁵ Ugyanitt vett zálogba hét szántóföldet 1647-ben 33 forintért,⁴⁶ és 1636-ban részbirtoka (házhelye és „házacskája”) volt Szentmártonmacskáson.⁴⁷ Nyilván vagyona ennél jóval jelentékenyebb lehetett, s arra is jutott, hogy a nagydobai református eklézsiának úrasztali tányért, aranyozott ezüstpoharat adományozzon.⁴⁸

³⁴ Nagy Iván: Decsey család. (Maros-décsei és nagy-dobai.) In: *Magyarország családai*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/harmadik-kotet-1435/decsey-csalad-maros-decsei-es-nagy-dobai-1D8E/>. (Legutóbbi megtekintés: 2021. április 14.)

³⁵ *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689)*. Erdélyi Királyi Könyvek. DVD. Szerk. Gyulai Éva. Bp., 2005. (= ErdKirKv DVD) XXI. 11.

³⁶ Uo. XXIII. 71^r. Valószínűleg ő az, aki 1645 márciusában Kemény és a fejedelem egy pontosabban meg nem határozott megbízatását intézte. Kemény János és Bornemisza Pál levelezése az 1644–1645. évi hadjárat idejéből. II. Közli Szilágyi Sándor. *Történelmi Tár* 3/3 (1880) 319.

³⁷ ErdKirKv DVD XXVII. 198^v.

³⁸ Adatok a pókafalvi Becski család történetéhez. Közli Köblös Zoltán. *Genealógiai Füzetek* 1 (1903) 130.

³⁹ ErdKirKv DVD XXII. 86^v.

⁴⁰ Horváth György felesége köblösi Teke Ferenc és Cserényi Orsolya Anna nevű lánya volt.

⁴¹ *Szalárdi János Siralmas magyar krónikája*. S. a. r., bev., jegyz. Szakály Ferenc. Bp., 1980. 217–218.

⁴² „Ez útra magammal igen jeles embereket is vittem vala el, kik nagy recreatiómra voltak, nevezet szerént Sebesi Miklóst, Székely Mihályt, Orbán Ferencet, Décsei Bálintot, Csiszár Gergelyt; magamnak kornétám alatt külön egy seregem volt, több száz lovasnál, azok mind farkasbőrösök voltak.” KJÖn, 264.

⁴³ Gyöngyösi István: *Porából megéledett Főnix. Gyöngyösi István összes költeményei*. I–IV. Közzéteszi Badics Ferenc. Bp., 1914–1937. (Régi magyar költők tára 9–11) II. 30., 32–33., 35–38., 40., 43–45., 47.

⁴⁴ ErdKirKv DVD XXI. 11.

⁴⁵ Uo. XXIII. 71^{r-v}.

⁴⁶ Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*. I–VI. H. n., 1901–1904. III. 320.

⁴⁷ MNL OL Kolozsmonostori konvent országos levéltára. F 15 Protocolla XXX. 45^r.

⁴⁸ Petri: *Szilágy vármegye*, III. 324.

A négylovasok

A négy lóval szolgálók közül elsőként feljegyzett Fancsikai Ferenc az Ugocsa vármegyei, ennek több alispánt, szolgabíróát adó, a 16. században Fancsikán, Verbőcön,⁴⁹ Kérrőn és Dobteleken⁵⁰ néhány portával rendelkező családból származott, s bizonyára Kemény János első felesége, Kállay Zsuzsanna megyebeli birtokainak köszönhetően került a főúr környezetébe. 1651-ben Ugocsa vármegye egyik assessoraként volt jelen Bornemisza Kata Kállay Ferencné, majd Perényi Györgyné örökösének – köztük Kállay Zsuzsannának – megosztásakor,⁵¹ feltehetően ezt követően állt a majdani fejedelem szolgálatába. Felesége a Máramarosban, Beregben régi birtokosnak számító, de Ugocsában is jószággal rendelkező Dolhay familiából származott.⁵² Erdélyi érdekeltségnek egyelőre nincs nyoma, a jelek szerint minden szállal a Királysághoz kötődött.

Az őt követő Fosztó Menyhártot viszont minden szál Fehér vármegyéhez fűzte. Mivel korábban nincs nyomuk, a család feltehetően a tizenöt éves háborút követő időszakban vetette meg itt a lábát, Menyhárt 1649-ben használt előneve alapján Pókafalván,⁵³ majd [Maros]Koppándon. A valószínűsíthetően szerény birtokú Menyhárt útja magától értetődően vezetett a megye főispánjának udvarába már az 1640-es évek elején, vagy még korábban, hiszen 1647-es adománylevelében Kemény „nem kevés idők forgása” alatti szolgálatáról beszél.⁵⁴ Ennek jutalmaként kapta urától annak koppándi birtokrészét, ahol az itt már a 17. század elejétől birtokos Somlyai családból származó felesége, Kata révén is lehetett birtoka. Ugyancsak 1647 júliusára váltotta meg számára Kemény összesen 482 forintért és 52 grazi tallérért (amelyet a fizetéséből több részletben levont) a keszléri és mikeszászi [Küküllő vm.] részbirtokokat.⁵⁵ A vármegye 1658 januári lustrajegyzékében már a *portior nobilek* között számba vett Fosztó ekkor még mindig Kemény szolgája volt,⁵⁶ tehát szervitorsága legalább két évtizedre tehető.

A négy lóval szolgálók közül utolsó, Kis János kilétét illetően – a nagyon gyakori név miatt – bizonyosat egyelőre nem sikerül kideríteni. Valószínűleg a Rováson másodmagával fél portával rendelkezőről⁵⁷ lehet szó, lévén hogy ez a Kemény gezesi, bürkösi birtokai szomszédságában feküdt.

⁴⁹ Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 16) I. 830., 833–834.

⁵⁰ Illésy-gyűjtemény - 1f107. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a130_illesy_1f_0107. (Legutóbbi megtekintés: 2021. április 14.)

⁵¹ A báró Perényi család levéltárából. Közli Komáromy András. [IV. közl.] *Történelmi Tár* 3/19 (1896) 455.

⁵² Petrovay György: A Dolhay-család eredete, leszármazása és története 1366–1708. *Turul* 11 (1893) 79.

⁵³ MNL OL Gyulafehérvári káptalan országos levéltára. F 2 Protocolla (= ErdKáptProt) XII. 177. A 17. század végén az itt említett azonos nevű fia bizonyosan Koppándon élt. TvmjKv II. 381.

⁵⁴ Gyerőmonostori Kemény János Fejérvármegyében Maros-Koppándon lévő részjóságát maroskoppándi Fosztó Menyhártnak ajándékozza. 1647. július 16. Közli galgói Rácz Viktor. *Genealógiai Füzetek* 1 (1903) 14–15.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ MNL OL E 149 Acta Transylvanica. f. 92.

⁵⁷ MNL OL F 49 18. doboz. 30. tétel. p. 12.

A három lóval szolgálók

A háromlovas Rákosi Ferencről is csupán valószínűsíthető, hogy a Tompaházán már a 16. században birtokos famíliából származik, előnevüket is ez a település adta. Csupán néhány jobbaggyal rendelkezhetett (1641-ben több, meg nem nevezett birtokosok összesen egy portáját írták össze⁵⁸), ezért vállalt szolgálatot 1638 előtt Alia Sámuelnél, s végrendeletének tanúsága szerint mellette volt halálakor is.⁵⁹ Feltehetően ezt követően került Kemény János környezetébe.

A legalább harmadmagukkal szolgálók, vagy a királyságbeli terminussal élve „főuraim” csoportját Katona Mihály zárja, aki a csoport legproblematisabb személye. Neve ugyanis Katona és Katonai formában a Keményhez köthető forrásokban egyaránt előfordul. A tatárok által elhurcoltak Kemény által összeállított jegyzékében a nőtlenek között szerepel Katonaj, keresztnév nélkül, egy másik, a keresdi Bethlen-levéltárban fennmaradt névsorban már Mihály keresztnévvel,⁶⁰ a levelezésében pedig a vele fogságba esett Katona Mihály szerepel.⁶¹ A helyzetet bonyolítja, hogy a vármegyében élt egy Pókafalván és Nagykeréken birtokos Katonai család, ugyan 1641-ben fél portával csak Katonai Mihály özvegyét írták össze.⁶² Egy másik lehetőséget a Kemény János fejedelemsége alatti fejlemények vetettek fel: 1661 márciusában ugyanis kővári várnaggyá/vicekapitánnyá nevezte ki Katona Mihályt,⁶³ aki a Kővár vidéki, füzesi, majd berkeszi előnevű családból származott, apja (a szakirodalom szerint), István szintén kővári vicekapitány volt. Ez esetben fiatalon került a Kemény-udvarba, mivel 1632-ben, amikor Rákóczi a pirosfalvi és pujnicai birtokokat Istvánnak zálogosította el, még nem említik, s a záloglevélbe István két féltestvérét, Pált és Jánost foglaltatta bele.⁶⁴ (Bár az is tény, hogy az öt esztendővel későbbiben sem szerepel.⁶⁵) Az bizonyos, hogy amennyiben két különböző személyről is van szó, mindketten tatár fogságba estek, Katona Lónyai Anna leveleinek tanúsága szerint 1658 tavaszán szabadult,⁶⁶ és feltehetően 1661-ig Kemény szolgálatában maradt. Tisztségét Apafi alatt is megőrizte, majd huszti főkapitányként fejezte be pályafutását.

Amennyiben az eddig elmondottak alapján egy közbelső mérleget kívánunk vonni, meg kell állapítanunk, hogy egy igen sokszínű csoporttal van dolgunk származás, vagyoni, életkori, pályafutás tekintetében. Ugyan több mint felük, várható módon, Fehér vármegyei

⁵⁸ MNL OL F 49 18. doboz. 30. tétel. p. 9.

⁵⁹ Allia Sámuel végrendelete. Közli –r. *Történelmi Tár* 3/7 (1884) 563.

⁶⁰ II. Rákóczy György 1656-iki lengyel hadjárata alkalmával tatár fogságba esett erdélyiek jegyzéke. Közli Lukinch Imre. *Genealógiai Füzetek* 10 (1912) 93.

⁶¹ Kemény család csombordi lt. XI. 1583. Adatok Kemény János életéhez 1634–1660. Közli Magyar Károly. *Történelmi Tár* 4/6 (1905) 480–484. A levelezésében viszont Katona formában szerepel. Lásd Magyar: A Kemény-család, 369., Kemény János és a krimiai rabok levelei 1657–1664. Közli Szilágyi Sándor. *Történelmi Tár* 3/5 (1882) 613.

⁶² MNL OL F 49 18. doboz. 30. tétel. p. 9.

⁶³ Szádeczky Lajos: Jelentés a sárköz-újlaki Péchy-levéltárról. *Századok* 23 (1889) 525.

⁶⁴ ErdKirKv DVD XIX. 244^r–245^r.

⁶⁵ Uo. XXI. 122^{r-v}.

⁶⁶ Kemény János és Lónyai Anna levelezése 1656–1662. Közli Tóth Ernő. *Történelmi Tár* 4/1 (1900) (= Kemény-Lónyai lev.) 173.

(is), korántsem ennek tekintélyes, a megye vezető tisztségviselőit is adó familiáiból kerültek ki. Talán Fosztó és Katona kivételével (amennyiben a berkeszivel azonos) nem fiatalon, „pályafutásuk” elején, hanem a hiányos adatok alapján is egyértelműen megállapodott korban léptek Kemény szolgálatába, amely így egyáltalán nem a „karrierjük” megvalósításában játszott szerepet. Sőt, Koncz és Dècei esetében mintha vissza- vagy „nyugdíjba” vonulásról lenne szó. Éppen ők ketten és a távoli rezidenciájú Fancsikai készítetnek elgondolkodásra *continuus* mivoltuk fölött. Talán nem téves azt feltételezni, hogy a jelző ellenére ők csak olyan fontos(abb) alkalmakkor jártak az úrral, amely díszes, népes kíséretet kívánt meg, vagy olyan ügyekben jártak el, amelyekben tekintélyes, Kemény szavaival élve „jeles személyekre” volt szükség. Ugyanakkor ez a szolgálat számukra is biztosította azt (az anyagi haszon mellett), hogy „visszavonulásuk” után is esetleg országos jelentőségű eseményeken, eseményekben részt vehessenek.

Kétlovasok – Deákok, öreglegény szolgák, inasok

A második, egy szolgálival, tehát két lóval rendelkező csoport tagjai a fentieknél jóval nehezebb feladat elé állították, állítják a kutatót, többségükről pontosabban egyelőre nem sikerült kideríteni. Ezért a továbbiakban csupán azokra térek ki, akiket sikerült azonosítani, vagy bármilyen, a téma szempontjából releváns adatot feltárni.

A kétlovasok névsorának első harmadát egy, a vizsgálatok eredményeként az összeíró szüksézsavúsága ellenére is jórészt azonosított deák csoport, Kemény „kancelláriája” dominálja, így a *conscriptio* sorrendjével szakítva előbb őket mutatom be (ám mivel elképzelhető, hogy a névsor rendje valamiféle hierarchiát tükröz, helyüket lábjegyzetben jelzem). Nagy bizonyossággal öt, esetleg hét fő alkotja, s külön alcsoportot alkotnak azok, akiket nem csupán deák jelzővel említenek a forrásokban, hanem korábbi fejedelmi kancelláriai szolgálatuk is ismert (azzal a bizonytalansági faktórral, amelyet a keresztnév nem említése jelent): Angyalosi János⁶⁷ (nagyobb kancellária, 1644–1651⁶⁸), Bibarczfalvi István⁶⁹ (nagyobb kancellária, 1638⁷⁰), Jánosfalvi János⁷¹ (nagyobb kancellária, 1641–1650⁷²), feltehetően Varsoczi Miklós⁷³ (kisebb kancellária, 1638⁷⁴), talán Szigeti Péter⁷⁵ (nagyobb kancellária, 1651–1652⁷⁶). Baranyai János deák⁷⁷ és Vásárhelyi György deák⁷⁸ esetében

⁶⁷ A névsorban harmadik.

⁶⁸ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540-1690*. Bp., 1980. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 6) 188.

⁶⁹ A névsorban negyedik.

⁷⁰ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 189.

⁷¹ A névsorban hetedik.

⁷² Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 192.

⁷³ A *conscriptio*ban 12.

⁷⁴ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 371.

⁷⁵ A 14. helyen jegyezték fel.

⁷⁶ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 196.

⁷⁷ A névsorban második.

⁷⁸ A 11. a névsorban.

kancelláriai előéletéről egyelőre nem tudunk, és kérdéses, hogy Szigeti Péter azonos-e az 1651–1652-ben a nagyobb kancellárián tevékenykedő deákkal.⁷⁹ Mivel más névsor nem áll rendelkezésünkre, nem tudjuk, ez-e a deákok megszokott létszáma a Kemény-udvarban. Batthyány Ádám mellett ugyanekkor kilenc,⁸⁰ Teleki Mihály udvarában pedig az 1670-es évektől hat-hét deák szolgált.⁸¹ Az viszont egyértelmű, hogy több, esetenként csaknem évtizedes kancelláriai tapasztalattal rendelkező deák lépett át, illetve teljesített szolgálatot az 1650-es évek elején. A jelenség hátterében az állhat, hogy – amint arra már Trócsányi felhívta a figyelmet,⁸² újabban pedig Jakó Klára kutatásai támasztották alá – éppen ekkortól Kemény bizonyos kancellári teendőket látott el, ezt számos saját kezű (elsősorban külpolitikai vonatkozású) fogalmazványa, feljegyzése bizonyítja, így a deákok szolgálatára fokozottabban szüksége lehetett. Emellett, a korabeli szokásoknak megfelelően, a különböző, birtokigazgatással kapcsolatos írásbeli teendőket (inventáriumok, conscriptiók, számadások stb. készítése) is elláttak, amint ezt a Baranyai János által készített 1657-es vécsi összeírás tanúsítja.⁸³ Szintén ő intézett egy birtokátengedést ura képviseletében, 1653-ban.⁸⁴ Sajnos, róluk magukról csupán néhány adatmozaik áll rendelkezésünkre. A szülőfaluja nevét viselő Angyalosi szolgálati jutalmául nyert nemességet 1650-ben.⁸⁵ Jánosfalvi Jánosnak (aki szintén származási helye nevét vette fel az eredeti Lőrincz helyett⁸⁶) a fejedelem 1643-ban adományozott székely adományként egy lófői (szolgálatlalt járó) házat Városfalván,⁸⁷ majd két évvel később nyert nemességet és címet.⁸⁸ Baranyai János Székesről származott,⁸⁹ 1650-ben, bizonyára ura közbenjárására nyert fejedelmi adományként három örökös jobbágyot,⁹⁰ ő tehát legalább ötesztendőszervitori múlttal rendelkezett. Az enyedi Vásárhelyi György deák valószínűleg azonos azzal, akit 1649-ben nemesített a fejedelem,⁹¹ 1658 januárjában a vármegye lustrája szerint továbbra is Kemény szolgálatában állt, még a mezővárosban élt,⁹² s talán azonos azzal a György deákkal, aki 1659 augusztusában Kemény levelét vitte (több sürgős megbízatása mellett) Lónyai Annának.⁹³ Szigeti Péter szintén kitarzott ura mellett 1659-ben is.⁹⁴ További sorsuk egyelőre ismeretlen, kérdés, hogy a második nagy uralmi válság halált könnyen osztogató eszten-deit túlélték-e.

⁷⁹ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 196.

⁸⁰ Koltai: *Batthyány Ádám*, 250.

⁸¹ *Teleki Mihály udvartartási naplója*, 43.

⁸² Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 29.

⁸³ Kemény lt. XIX/1571.

⁸⁴ ErdKáptProt XIII. 68–69.

⁸⁵ ErdKirKv DVD XVIII. 133–134.

⁸⁶ A nemesség adományozásakor két, általa nemességet nyert testvérét, jánosfalvi Lőrincz Balázst és Istvánt említik. ErdKirKv DVD XXVI. 17^v–18^v.

⁸⁷ Uo. XXIII. 171^v–172^f.

⁸⁸ Uo. XXVI. 17^v–18^v.

⁸⁹ ErdKáptProt XIII. 68–69.

⁹⁰ ErdkirKv DVD XXVIII. 30–31.

⁹¹ Uo. XVII. 202^v–203^f.

⁹² MNL OL E 149 1658-as lustra. f. 93^v.

⁹³ Kemény-Lónyai lev. 190.

⁹⁴ Uo. 185–186.

A szaktudás nélküli kétlovasok csoportján belül is létezett egy királtságú „különítmény”, Balajthi László⁹⁵ és Batik Gergely.⁹⁶ Előbbi valószínűleg a Borsod vármegyében birtokos⁹⁷ familiából származott, utóbbi pedig feltehetően a Pest-Pilis-Solt megyeiből, ahol több tagja alispánságot, országgyűlési követséget viselt.⁹⁸ Kérdés, hogy Gergelyt milyen kapcsolat fűzte a vármegye 1640-ben elhunyt, azonos nevű alispánjához,⁹⁹ aki valószínűleg 1615-ben szerzett nemeslevelet,¹⁰⁰ s az 1637-es országgyűlésen egyike volt a *status evangelicus* által az uralkodóhoz küldött követeknek.¹⁰¹ Fejedelemségbeli szolgálata meglehetősen szokatlannak tűnhet, ám ismert, hogy az 1640-es években a megye tekintélyes, szolgabírói adó családjából származó Szilassy Judit a fejedelmi udvarban nevelkedett, kiházasítására (a Pozsony vármegyéből Fejedelemségbe telepedő Ghillányi Gergelynek) is itt került sor.¹⁰² Az természetesen érdekes kérdés, hogyan került, kerültek Kemény környezetébe, szolgálatába. Az bizonyos, hogy Batik János, Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, és feltehetően Gergely nagybátyja 1644-ben Nógrád megyei birtokadományt kapott Rákócziól.¹⁰³ Egyelőre ismeretlen, Balajthi útja hová vezetett a Kemény-udvarból. Batik esetében azonban rendelkezünk néhány olyan adattal, amely erdélyi szolgálatához illeszkedne, és amely alapján egy valószínűsíthető életút vázolható fel. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az adatok hozzá csatolása egyelőre csupán feltételes lehet. Ezek szerint 1658-ban Borsod vármegye 100 tallért folyósított egy bizonyos Batik Gergely rabságból való kiváltására,¹⁰⁴ s ha Erdélyben maradt, emberünk könnyen juthatott erre a sorsra. 1670 novemberében a füleki vicekapitány és több végvári tiszt kezességet vállalt Rottal előtt a felkelésben való részvétel gyanúja miatt a füleki tömlöcben raboskodókért, többek között a költő Gyöngyössi Istvánért és Batik Gergelyért,¹⁰⁵ mely a család felekezeti hovatartozásának, Wesselényivel való kapcsolatának¹⁰⁶ ismeretében szintén nem lenne meglepő mozzanat. 1671-ben egy Batik Gergely, Pest-Pilis-Solt vármegye egyik követe az esztergomi érsekhez, Forgách Ádám országbíróhoz és Rottal Jánoshoz, az év őszén a megyei tisztségviselőket elszámoltató bizottság egyik tagja, 1672 januárjában pedig a követi

⁹⁵ A névsorban ötödik.

⁹⁶ A névsorban 33.

⁹⁷ *Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei*. I–II. Közreadja Tóth Péter. Miskolc 2008–2019. (Borsodi Levéltári Füzetek 51, 53) I. (1569–1578.) 350.

⁹⁸ Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711*. I–V. Bp., 1983–1987. I. (1638–1644, 1656–1665.) 198.; Zsilinszky Mihály: *Az 1637/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Bp., 1885. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 12) 8.

⁹⁹ Uo. 32.

¹⁰⁰ Címereslevél gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. Összeáll. Nyulásziné Straub Éva. *Turul* 66 (1993) 31.

¹⁰¹ Berényi György naplója az 1634–35-iki soproni és az 1637–38-iki pozsonyi országgyűlésekről. Közli Komáromy András. *Történelmi Tár* 3/8 (1885) 135.

¹⁰² Dáné Veronka: Familiáriusból patrónus. Ghillányi Gergely (1605 k.–1674) pályafutása. In: *Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*. Szerk. Bogdándi Zsolt – Lupescu Makó Mária. Kolozsvár, 2020. 72–84.

¹⁰³ ErdKirKv DVD XXIV. 62^v–63^v.

¹⁰⁴ Borovszky Samu: *Borsod vármegye története*. Bp., 1909. 296.

¹⁰⁵ Thaly Kálmán: Gyöngyösy István életéhez és Beniczky Péterről. *Figyelő. Irodalomtörténeti Közlemény* 13 (1882) 75.

¹⁰⁶ 1638-ban Wesselényi Ferenc és Batik János (feltehetően a címerszerző Gergely testvére) közösen kérték a nádortól Nagyrévet, a magvaszakadt Nagyrévi László birtokát. Major Bálint: *Tisza-Nagy-Rév község és lakosai történelmi multja és jelene*. [Ism. Illéssy János.] *Századok* 34 (1900) 941.

instrukciók összeállítására az alispán mellé rendelték egyike.¹⁰⁷ Az év folyamán még említik, majd háromévnnyi szünet után ifjabb Batik Gergely bukkan fel a jegyzőkönyvben,¹⁰⁸ ekkorra tehát az idősebb elhunyt vagy a közügyektől visszavonult.

A hazai „viceuraim” első embere, Damokos Péter neve a korabeli Erdélyben meglehetősen jól csengett. A kézdiszéki, alsócsernátoni, Mikesekkel, szárhegyi Lázárokkal rokon tekintélyes famíliából származó Péter (Ferenc és Nemes Anna kisebbik fia,¹⁰⁹ a csík-, gergyó- kászonzéki főkirálybíró Tamás unokatestvére) szolgálatvállalása csupán első pillantásra hat furcsán, a szomszédság (azaz székekben lévő Fehér megyei szigetek) és Kemény országos főtisztiségei, generálissága magyarázhatja. A jelek szerint a lengyelországi hadjáratig megmaradt ura mellett, s vele együtt esett tatár fogságba,¹¹⁰ sorsa azonban sanjarúbban alakult. A még nőtlen Péter váltságdíjából ugyanis 434 aranyat elsikkasztott a kőkösi Mátyás István és Pál,¹¹¹ fogva tartói ezért megcsonkították,¹¹² majd már szabadulása után, 1669 júniusa előtt gutaütést kapott, Apafi ekkor minden hadkötelezettség alól mentesítette.¹¹³

Hasonlóképpen ismert a székelyföldi nemesek másik képviselőjének, Ugron Ferencnek¹¹⁴ a famíliája. Az 1626–1630 között fejedelmi étekfogó János¹¹⁵ kisebbik fia nagy valószínűséggel a „klasszikus” eset: apja bizonyára tanulás, tapasztalatszerzés céljából adta a főúr udvarába, akivel Bethlen szolgálatában jól ismerhették egymást, ráadásul birtokaik egy része is Fehér vármegyében feküdt. Pályafutása már az Apafi-korszakban teljesedett ki Udvarhelyszék alkirálybírájaként, *generalis perceptorként* (1682-től), táblai ülnökként (1687-től) és a deputatíók tagjaként.¹¹⁶

A Fehér vármegyeiek sorát Gyulai György¹¹⁷ nyitja, akinek Magyarárdon volt szerény birtoka. Bizonyosan már 1649 előtt Keményt szolgálta, ekkor ugyanis ura közbenjárására egy gáldi, Ilja István nevű szolgáját és annak házát nemesítette a fejedelem.¹¹⁸ Nagy valószínűséggel Ilja a conscriptióban is szereplő egyetlen szolgája, mivel 1650-ben szegődését megújította.¹¹⁹

Kézenfekvőnek tűnne Székely Jánost¹²⁰ azzal azonosítani, aki már 1628-ban „régii, öreg legény” szolgája volt Keménynek és a portai útjára is elkísérte,¹²¹ s aki által Bethlen

¹⁰⁷ Borosy: *Pest-Pilis-Solt vármegye*, II. (1666–1680.) 1467., 1511., 1522. sz.

¹⁰⁸ Uo. 1769 sz.

¹⁰⁹ Deák Farkas: Az alsócsernátoni Damokos család nemzedékrendje. *Turul* 1 (1883) 98.

¹¹⁰ Kemény család csombordi lt. XI. 1583. f. 1^v. Közölve: Adatok Kemény János életéhez 1634–1660. Közli Magyar Károly. *Történelmi Tár* 4/6 (1905) 480.

¹¹¹ *Székely oklevéltár*. I–VIII. Szerk. Szabó Károly et al. Kolozsvár, 1872–1934. IV. (1264–1707.) 305.

¹¹² Uo. 306.

¹¹³ Uo. 307.

¹¹⁴ A névsorban 35.

¹¹⁵ Étekfogói szolgálatára lásd Jeney-Tóth: *Urunk udvarnépe*, 90–91., 101., 272.

¹¹⁶ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*, 150., 311., 361.

¹¹⁷ A névsorban hatodik, Balajttival együtt beékelődve a deákok közé.

¹¹⁸ ErdKirKv DVD XXVII. 299.

¹¹⁹ Kemény lt. XVI. 1234.

¹²⁰ A névsorban 10.

¹²¹ „... vala hatalmas gyülekezet császár udvarában, holott nékem egy Székely János nevű régi öreg legény szolgámat jól meg is ütögeték és döflék az nádpálcával az kapucsiak, mert felettébb előmenvén, noha intettem róla, de nem fogadván, esék rajta az dolog...” KJÖn, 88–89.

Istvánnak a Brandenburgi Katalin és Csáky István „practicáira” figyelmeztető bizalmas levelet küldött,¹²² a csaknem három évtized azonban ezt megkérdőjelezi. Teljesen mégsem zárható ki, hiszen Morgondai Gáspárról, apja öreg legény szolgájáról jegyezte fel, hogy mellette is hosszú ideig szolgált, majd fogarasi főporkolátságba helyezte.¹²³ Talán közelebb járunk mégis a valósághoz, ha azt a Székely Jánost „gyanúsítjuk”, akinek 1641-ben Ohában és Újfaluban volt félportányi jószágga (Désfalvi Gáspárral közösen).¹²⁴ Az természetesen megeshet, hogy egy több nemzedéken át szolgáló családról van szó, ami nem lenne egyedülálló a Kemény-udvarban sem.

Erre a már említett Morgondaiak esete a legjobb példa. A valószínűleg szintén Fehér vármegyei családból Gáspár Kemény Boldizsár szolgálatába állt, aki aztán „inspectorként” adta János mellé annak fejedelmi udvarba állásakor.¹²⁵ Három fia közül kettő – az összeírásban János¹²⁶ szerepel – a főúr, egy pedig fia, Simon udvarában nevelkedett.¹²⁷

Kőrösi Pál¹²⁸ családjának 1641-ben Apahidán és Bélien volt összesen két portája, előbbi településen egy másik birtokossal közösen.¹²⁹ A megyei lustrajegyzék tanúsága szerint Pál 1658 januárjában is Kemény szervitora volt, és a rabságból ekkorra szabadult.¹³⁰

A Fehér megyei Nagylakon is összeírtak 1658-ban egy Zoltait, azonban a szervitor János¹³¹ valószínűleg a Kemény gerendi [Torda vm.] uradalmával szomszéd gerendi előnevű és ott birtokos famíliából származik.¹³² Miklósnak a Béli Fruzinával kötött házasságából három fiú született, akik 1651-ben még osztozatlanul birtokolták javaikat,¹³³ s ilyen háttérrel természetes lépésnek tekinthető a szolgálatvállalás.

Szentandrás Zsigmond,¹³⁴ aki valószínűleg a Nagylakon, Csekelakán és Hariban néhány jobbágyot bíró familia tagja volt,¹³⁵ az egyetlen (a mestersége nevét viselő Trombitás Mihályon és Szaniszló síposon kívül), akiről a legilletékesebbtől tudjuk, mi volt a „beosztása”, a vele rabságba hurcoltak felsorolásakor ugyanis Kemény János „inasomfélé”-nek nevezi.¹³⁶ Borbély György és Szilágyi István talán haláláig szolgálták,¹³⁷ tehát az ő esetükben is legalább hatszaztendei szervitorság feltételezhető.

¹²² KJÖn, 121.

¹²³ Uo. 38.

¹²⁴ MNL OL F 49 Vegyes conscriptiók. 18. doboz. 30. tétel. p. 11. Talán azonos azzal a szőkefalvi előnevűvel, aki 1659-ben Kemény Jánosnak köszönhetően szabadult a tatár fogságból. Magyar: A Kemény-család, 375–376.

¹²⁵ KJÖn, 38.

¹²⁶ A névsorban az utolsó, 38.

¹²⁷ KJÖn, 38.

¹²⁸ A névsorban 26.

¹²⁹ MNL OL F 49 Vegyes conscriptiók. 18. doboz. 30. tétel. p. 8.

¹³⁰ MNL OL E 149 p. 93.

¹³¹ A névsorban nyolcadik.

¹³² Tvmjkv I. 554.

¹³³ Uo.

¹³⁴ A névsorban 31.

¹³⁵ MNL OL F 49 Vegyes conscriptiók. 18. doboz. 30. tétel. p. 8.

¹³⁶ Magyar: A Kemény-család, 370.

¹³⁷ Szilágyit – keresztnév nélkül – 1661 januárjában említi Lónyai Annához írott levelében (Kemény-Lónyai lev. 202.), egy Borbély Györgynek pedig csikót adat ez év júliusában. (Uo. 205.)

A további 17 személyről egyelőre semmi biztos támpont nem áll rendelkezésre, csupán a névazonosság alapján feltételezésekbe bocsátkozni pedig értelmetlen.

A két lóval szolgálók tehát származás, pályafutás, életkor tekintetében legalább ugyanolyan heterogén csoportot alkotnak, mint a fölöttük elhelyezkedők, és néhány nagyon általános, a származási helyre (Kemény főtisztviselvényének, jelentős birtokainak helyszínei), társadalmi rétegre (néhány jobbágyos megyei nemesség, mezővárosi, esetleg nemesi rendű polgárok) vonatkozó megállapításon túl nehéz bármi más törvényszerűséget megállapítani.

Azonosításuk azonban lehetővé tette, hogy udvarbeli szerepüket is valószínűsíteni tudjuk. Az adatok alapján megalapozottan feltételezhető, hogy ez az a csoport, amelyből – a deákok mellett – az öreglegény szolgák, az inasok zöme (és a muzsikuskok felső, feltehetően nem csak ilyen feladatot ellátó rétege, egy trombitás és sípos) kikerült. Az egyes szolgálattelvők udvarbeli feladatainak felvázolásakor újra az önéletrírásban mellékesen elejtett megjegyzésekre támaszkodhatunk.

Az öreglegény szolgák folyamatosan uruk mellett tartózkodva (természetesen az utazásaira is elkísérve) egyértelműen a mindennapok gördülékeny menetéhez szükséges, rutinszerű és bizalmas, belső feladatokat látták el, amelyek igen sokrétűek voltak, az üzenetek továbbításától kezdve akár a fiatal családtagok fölötti „felügyelettel” bezárólag.¹³⁸ A Kemény-udvarban ezek az „elsőbb szolgák” valamiféle felügyeletet gyakoroltak az inasok fölött, legalábbis utazás alkalmával bizonyosan, amint az az 1648-as moldvai követség alkalmával történekből kiderül: „ezt értvén, midőn házamból kioszlottak volna, nem tartóztathatám magamat, hogy nagy zokogással ne sírnék, melyet ajtómon álló inasim meghallván, kezdettek zsi bongani sírásomon és vizsgálni okát szolgálaim; kit értésemre adván öreg legény szolgálám, örömet megriasztom, sőt büntetem vala is őket, de úgy annál inkább kicégéreződik vala, azért elsőbb szolgálám által megfenyítettém és elnyeletém vélek, az mint hogy bizonyos okát nem is tudhatták azok is.”¹³⁹

Ahogy arra is fényt vet a feljegyzés, hogy az inasok szolgálatuk helye szerint itt is két kategóriát alkottak: az itt megörökített külső (köztük ajtónálló) inasok mellett egy korábbi belsejű, vele egy házban alvó inast említ,¹⁴⁰ aki nyilván a személye körüli szolgálatot láthatta el.

Egylovasok – tolmács, muzsikuskok, mesterek, puskások

A csak személyükben, egy lóval szolgálók 43 fős csoportjának tagjairól – többük neve alapján egyértelmű foglalkozásától, udvarbeli feladatától eltekintve –, az első helyen feljegyzett Török Demeter kivételével egyelőre semmit sem tudunk. Ő viszont bizonyosan

¹³⁸ A megfelelő erkölcsű és „képzettségű” öreglegény szolgálata olyan természetes volt, hogy ennek hiányát Kemény egyértelműen mulasztásnak értékeli: „... volt ez fogatkozás, hogy az atyám valamely öreg legényt mellettem nem tartott, hanem csak magamhoz hasonló hitván inast; és az scholán kívül jót nem láthattam, tanulhattam, hanem inkább sok rosszat...” KJÖn, 37.

¹³⁹ Uo. 300.

¹⁴⁰ „... zörgetést hallván küldém az inast, ki házamban hált, kérdésvén, ki légyen...” KJÖn, 169. Bethlen Gábor fejedelem házában háló inasát, az állítólag meggyilkolására rávett Basa Istvánt is ő említi. Uo. 25.

azonos azzal a Török, másként Nagy Demeterrel, akit két esztendővel később is a Kemény János szolgájaként, tolmácsaként említenek,¹⁴¹ s aki a tatár fogságban lévők kiváltásában jelentős szerepet játszott.¹⁴² A szintén tatár fogságban lévő nagyenyedi, a mezőváros által kiállított gyalogok hadnagya, Lakatos Mihály sógorának nevezi,¹⁴³ neve alapján román vagy délszláv származású volt, és nyilván nyelvtudását kamatoztatta Kemény szolgálatában. A tolmács vagy „nyelveket tudó” alkalmazása udvarában bevett gyakorlatnak tekinthető, hiszen már 1627–1628 táján feljegyezte, hogy „vala nékem egy Farkas nevű szolgám, jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiú”.¹⁴⁴

A fentebb már említettek kivételével itt írták össze a muzsikusokat: négy trombitást, három sípost (köztük egy kozákok és egy zsidó sípos inast), két dobost (egyikük szintén kozák volt), azaz az úgynevezett mezei muzsikusokat, Hegedűs László pedig talán a háziakat képviseli, valamint Rigó Jánosról is feltételezhető, hogy ebbe a csoportba tartozott. Összesen tehát mintegy 14 zenésről beszélhetünk legalább, ami elég magas szám, ha figyelembe vesszük, hogy Bethlen Gábor fejedelem utazó udvarában 13–33 főt tettek ki,¹⁴⁵ viszont nagyjából azonos a Batthyány-udvarbeliekével.¹⁴⁶

A muzsikusok mellett az első pillantásra szembeötlőn népes, elkülönülő csoport a legalább nyolcfős puskásoké, amely nyilván a személyes védelmét biztosította az utazásai idején is. A nevek alapján bizonyára a Fogaras vidéki román (kisnemesi) katonarétegből származtak, és nyilván Kemény itteni főkapitányának köszönhetően kerültek udvarába.

Őket követően, az összeíró által alkotott harmadik csoportban kerültek összeírásra az egy lóval szolgáló lovászok, majd a ló nélküli kocsisok, fullajtárok stb., összesen 23-an (a Batthyány-udvarban a csatlósok, lovászok, fullajtárok összlétszáma 34 volt¹⁴⁷). Nevük tanúsága szerint a lovászok között két kozák szolgált, egy-egy pedig a vécsi uradalomból, illetve a szurdoki birtokról került az állandó szolgák közé. A kocsisok több mint felét szintén a fogarasi vagy vécsi uradalom románsága adta, ahogyan a fullajtárokat is.

Fizetés – konvenció

Az azonosított szervitorok zömének anyagi helyzete egyértelművé teszi azt az amúgy is közhelyszerű tételt, hogy szolgálatot az vállalt, akinek erre szüksége volt. Nyilván nagyon érdekes lenne tudni, mennyi is volt a havi járandóságuk, az összeírás azonban sajnos, egy összegben adja meg a *continuus* szolgák járandóságát, amely évi 3143 forintot tett ki, ruházatukra ezenfelül 555 forintot költöttek, tehát a fentebb bemutatott kíséret évente mintegy 3700 forintba került Kemény Jánosnak. Csupán összehasonlításként: a jószágaiban szolgáló 174 (azaz 60-nal több) személy fizetése viszont csupán évi 747 forintot tett ki.

¹⁴¹ Magyary: A Kemény-család, 374.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Uo. 373.

¹⁴⁴ KJÖn, 87.

¹⁴⁵ Jeney-Tóth: *Urunk udvarnépe*, 106.

¹⁴⁶ Koltai: *Batthyány Ádám*, 250.

¹⁴⁷ Uo.

Bizonyos, hogy „continuus uraimék” járandósága rang szerint differenciált volt, és pontos összeg híján jelzésértékű, hogy a legmagasabb fizetési kategóriába tartozó Fosztó Menyhárt fentebb említett birtokmegváltására előlegezett közel 600 forint illetményéből belátható időn belül levonható volt.

Általánosan ismert az is, hogy a familiárisi szolgálatnak csak egyik, „kézzelfogható” haszna volt a meghatározott jövedelem, a másik, nem kisebb jelentőségű, az ezalatt kialakult kapcsolatok, amelyek nagymértékben elősegíthették a további pályafutást, karriert. Kemény ekkori szervitorai közül azonban ez, eddigi ismereteink szerint, egyikre sem érvényes. Egy részük, mint korábban már említettem, mintha „nyugdíjba” vonult volna a főúr szolgálatába. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy az összeírás után egy esztendővel az erdélyi államra zúduló pusztulás egy természetellenes helyzetet eredményezett, pályafutásokat, életeket tört derékba. Egyes korábbi példák pedig egyértelműen tanúsítják, hogy a korban megszokott módon Kemény környezetéből is vezetett út például az általa vezetett, legelőkelőbbnek számító Fehér vármegye tisztségei felé. Így történt ez Mészáros Péter alispán¹⁴⁸ vagy Szentgyörgyvölgyi Mihály fő(szolga)bíró esetében. Mindketten a központi kormányzat különböző szerveiből érkeztek Kemény udvarába (ahogyan Koncz András vagy Décsi Bálint is). Az enyedi származású Mészáros fejedelmi familiárisként indult, majd vizaknai kamaraispánság után állt Kemény szolgálatába, az 1640-es évek közepén.¹⁴⁹ Szentgyörgyvölgyi kancelláriai szolgálata ugyan egyelőre nem bizonyított, de mivel formuláskönyve maradt fent,¹⁵⁰ korábban nagy valószínűséggel ott tevékenykedett. Egyelőre nem adható válasz arra a kérdésre, hogy ez az „átjárás” milyen arányú volt, talán a vármegye tisztségviselői karának (többéves és nem könnyű munkát jelentő) feltárása után lehet majd ezt pontosabban meghatározni. Az udvarban szolgálók egy része számára természetesen uruk valamely uradalmának igazgatása, *provisorsága* is előrelépést jelenthetett. A *Regestrum* tanúsága szerint Kemény János birtokait általában deák „képzettségű” tiszttartók, udvarbírák irányították,¹⁵¹ ám mivel vezetéknevüket nem említi, a familia levéltárában felbukkanó szórványos adatok alapján sem azonosíthatjuk őket teljes bizonyossággal, következésképpen nem szolgálhatnak támpontként e tekintetben. Ahogyan egyelőre arról is le kell mondanunk, hogy a Kemény-udvartartásbeliek szolgálati idejére vagy az udvaron belül előlépésekre vonatkozóan bármiféle általános érvényű megállapítást tegyünk.

Egyetlen, ráadásul jellegeből fakadóan nem teljes forrás, jegyzék alapján természetesen nem lehet messzemenő és végleges következtetéseket levonni. Összegzésképpen annyi mégis elmondható, hogy Kemény János udvara az ismert királyságbeliekhez viszonyítva egyszerűbb struktúrájú volt, a szakfeladatokat ellátók mellett a többi udvari alkalmazott teendői nem voltak élesen elkülönítve, nagyon pontosan meghatározva. Kemény

¹⁴⁸ Rá vonatkozóan lásd Dáné Veronka: Mezővárosi polgárból vármegyei „előkelő”. Mészáros Péter Fehér vármegyei alispán karrierje. In: *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Szerk. Papp Klára – Püski Levente. Debrecen, 2009. 41–46.

¹⁴⁹ Uo. 42–43.

¹⁵⁰ Trócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Bp. 1973. (Levéltári leltárak 5) 134.

¹⁵¹ 1655–1656-ban Vécsen Imre deák, Gerenden János deák, Kövesden Kristóf deák, Csombordon Péter deák volt az udvarbíró. MNL OL Regestrum f. 40–41.

maga is csupán öreglegény szolgálkról, inasokról beszél. A majdani fejedelem udvarának összetétele semmiképpen sem általánosítható az erdélyi főúri udvarokra nézve, még akkor sem, ha nyilvánvalóan a kor szokásaihoz, elvárásaihoz igazodott. A Kemény-udvar tehát egyelőre csak „életjel”, halk, de határozott életjel a 17. század első felének erdélyi főúri udvarairól.

CONTENTS

STUDIES

- Beatrix F. Romhányi *Population and Landholding Structures on the Great Plain before the Mongol Invasion* 161
- Ágnes Szabó-Turákné dr. *The Career Mobility of the Officials of the Hungarian Chamber between 1527 and 1567* 193
- Veronka Dáné *A Transylvanian Aristocratic Court in the Middle of the Seventeenth Century. The continuous servants of János Kemény* 207
- Ágnes Szalai *The Lieutenants, Anna Bornemissza and the Governmental Role of the "Councillor Estate" during the Absence of Prince Mihály Apafi I in 1663* 227
- Ágnes Deák *An Unknown Conservative Compromise Draft from 1864* 241

DATABASE

- Ágnes Szabó-Turákné dr. *The Career Mobility of the Officials of the Hungarian Chamber between 1527 and 1567* 259

HERITAGE

- Zoltán I. Tóth *Székelys and Romanians in the Gesta Hungarorum of Master Simon of Kéza* 289

COMMEMORATION

- Zsuzsanna J. Újváry *Vera Zimányi (1930–2021)* 315
-

E számunk szerzői

Dáné Veronka, PhD, főlevéltáros, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára • Prof. Dr. Deák Ágnes, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történeti Intézet, Modernkori Magyar Történeti Tanszék • F. Romhányi Beatrix, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet • Szabó-Turákné dr. Póka Ágnes, fiatal kutató, BTK TTI, Kora újkori osztály • Szalai Ágnes, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem; tudományos segédmunkatárs, BTK TTI • [I. Tóth Zoltán], történész, akadémikus, dékán, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történettudományi Kar • J. Újváry Zsuzsanna, PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet, Újkori Történeti Tanszék, Történettudományi Doktori Iskola, Társadalom- és életmódtörténeti Szekció

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda
Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék
E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt
(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)
1053 Budapest, Magyar u. 40.
Telefon: +36-30-203-1769
E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft
Előfizetőknek: 850 Ft

